

Rozhovor s Ladislavem Hejdánkem o filosofii
Ladislav Hejdánek

◆ rozhovor, česky, vznik: květen 2010

◆ interview, Czech, origin: květen 2010

Rozhovor s Ladislavem Hejdánkem o filosofii [2010]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini 3 flash – únor 2026]

--- (WS330024_cleaned.flac) ---

--- (WS330025_cleaned.flac) ---

Jiný hlas: Vy jste určitě, pane profesore, už tolikrát odpovídal na otázku, co to je *filosofie*, jaký má výměr, jak ji hledat, kde ji hledat a kde ji naopak nehledat, že předpokládám, že už máte na to téma dávno hotovou, takříkajíc instantní odpověď, anebo je to jinak a výměr *filosofie* se pořád hledá?

Hejdánek: Je to jinak. Jak řekl kdysi při svém umírání jakýsi židovský rabín: „Je to jinak.“ A nejde o to, že se pořád hledá výměr *filosofie*, protože jsou někteří, kteří ho nehledají a myslí si, že už ho mají. A pak jsou ti, kteří ho nehledají, protože vědí, že to nejde.

Jestliže jednou vezmeme vážně, že žijeme ve vesmíru, který není *predeterminován*, a kde mohou, nemusí, ale mohou vznikat nové věci, tak dříve nebo později dojdeme na určitá místa a na určité děje, které se nám začnou jevit jako rozhodující, centrální, kde ta novost opravdu vzniká.

A teď když se podíváte, jak se vyvinula věda, naši vědci a nejenom naši, ale vůbec vědci na celém světě to neradi slyší, a oni to také málokdy slyší, možná že si na to časem budou muset zvyknout, že věda v něčem byla v opozici proti mýtu, proti těm báčkorkám, jak to zjednodušujeme, o bozích.

Že na druhé straně tatáž věda v něčem z těch mýtů vlastně pokračuje, že něco z těch mýtů v té vědě nadále zůstává. Jako příklad je možno uvést, že když dneska nějaký vědec přijde s nějakou novinkou, něco objevil, tak on to musí napsat do zprávy, kde přesně popíše svůj experiment, aby dovolil každému na světě, aby ve své laboratoři to napodobil s naprostou přesností. A pokud mu to nevyjde, tak ten, kdo psal o nějaké novince, bude osočen, že je podvodník.

Jiný hlas: To, co jste ale popsal, to je vlastně základní vědecký postup. Tomu žádný vědec nechce připsat a nepřipíše žádnou pochybu, protože bez toho by věda nebyla vědou. Co je na tom špatně?

Hejdánek: Na tom je všechno špatně. To je vlastně jen doklad toho, že když máte nějakou metodu, tak když ji začnete používat, tak najednou docházíte k pozoruhodným výsledkům, dalším a dalším a dalším, až jednou, pokud to můžete dělat dost dlouho nebo pokud máte následovníky a ti mají několik set let k dispozici, tak tu metodu vyčerpáte do posledních kousků a pak to končí a nevíte co s ním.

A tohle platí o celé vědě. Jestliže pro vědu, a teď mluvím o přírodních vědách samozřejmě, v těch ostatních je to trochu komplikovanější, bohužel ty ostatní se zhlédly v těch přírodních a chtějí je napodobovat. Ale pokud bude platit, že vědeckým objevem může se stát, může být uznáno jenom to, co může kdokoli napodobit, znamená to, že kdyby se něco nového podařilo udělat, tak to neplatí.

Ale to neplatí jenom o člověku, o vědci. Kdyby v tomto světě se někde ukázalo, že se něco stalo jenom na jediném místě, tak věda to nemůže uznat. Prostě se to nestalo. Protože pokud se to stalo někde, tak se to musí stát ještě na mnoha jiných místech. A pokud se to skutečně stalo jenom na tom jednom, tak je to pouhé zdání.

A tohleto *filosofie* nemůže sdílet. *Filosofie* naopak je přesvědčena, že takovýmto způsobem sama sebe nesmí nikdy znásilnit. *Filosofie* si nemůže dovolit definovat sebe samu tak, aby pak jenom vyplňovala jako úředník, aby vyplňovala to zadané. *Filosofie* nikdy nemůže definovat sebe samu, protože *filosofie* není u konce. *Filosofie* pokračuje. *Filosofie* stojí a padá s objevováním nových světů, ne jenom jednotlivých myšlenek, nových světů myšlenkových. Nesmíme si *filosofii* nebo filosofování plést s historizováním *filosofie*. To už Kant napsal, že vždycky tady musí být *filosofové*, kteří něco vynaleznou, a pak přijdou ti druzí, kteří to popíší, co bylo vynalezeno.

Jiný hlas: Nejsou dnes ti druzí v nějaké takové početní a možná i významové převaze nad těmi, kteří opravdu něco vynalézají?

Hejdánek: Je tomu tak, jistě. Ale to taky není vysvětlitelné pouze tím, že nechtějí slyšet. Je to spíš tak, že tady je málo těch geniálních *filosofů*, kteří přijdou s něčím novým. A pokud se někdo o to pokusí, no tak ho seřvou hned ze začátku, takže ho zastraší a on se neodváží potom to říct. Prostě ono je k tomu potřeba nejenom toho génia, ale určité drzosti taky.

Jiný hlas: Říkám si, pane profesore, že to, že dnes mnozí pokládají *filosofii* za vědu, což je rozhodně omyl, nemusí být dáno jenom tím, že se lidé prostě mýlí, ale také tím, že mnozí filosofové nebo takzvaní filosofové čím dál tím víc uplatňují vědecké postupy, čím dál tím víc pracují vědeckými metodami a mnohým je vlastně možná i příjemné, že by *filosofie* splynula s vědou, protože věda je něco jasně zachytitelného, možná se to také lépe platí, je to hmatatelné, uchopitelné. To přece leckterým filosofům musí být přinejmenším příjemné.

Hejdánek: Řada těch argumentů, které zmiňujete, je nepochybně platných, ale neplatí obecně. Takže například věda čerpá dnes celosvětově obrovské peníze na projekty, o kterých vůbec nemáme ponětí, budou-li k něčemu. To je třeba to urychlování teď tady v tom obrovském podniku švýcarsko-francouzském, v tom CERNu, co tam probíhá. Tak tam ty reakce lidí na to, co by z toho mohlo být, se velice různí. Jsou lidé, kteří se toho děsí, eventuálně toho používají, aby děsili ty druhé. Potom jsou lidé, kteří jsou přesvědčeni, že nic se nemůže stát. A například u nás přední vědec říkal: „To nemůže být nebezpečné.“ nevím proč, odkud to ví. A nikdo neví, k čemu to je. Čistě to má vědecké argumenty za sebou. Prostě potřebujeme vědět některé věci, které tady nemáme k dispozici, nemůžeme je pozorovat, pozorujeme je jenom na dálku, poněvadž se dějí v nějakých obrovských katastrofách, kdy se zhroutí celá hvězda nebo dokonce mnoho hvězd a vznikne nějaká černá díra obrovská atd. Prostě my to chceme napodobovat, abychom poznali, co se to tam někde děje.

A teď se do toho dají obrovské peníze a my nevíme, k čemu to je. Čili ta představa, že věda se vyplácí, je postavena na tom, že když někdo někde v garáži postaví malý počítačový přístroj, no tak pak na tom nadělá miliardy a stane se z toho obrovská firma a změní náš život během našeho života. Najednou, kde se začínalo někde s krystalkami, tak najednou my teď máme počítačové velectroje. Na tom je pak postaveno, jak se to vyplácí. Ale to je statisticky velice neprůkazné. Někdy se to může vyplatit, někdy se to nemusí vyplatit a je ještě otázka, jestli se to opravdu vyplácí, jestli se to nadále bude vyplácet, jakou to má další perspektivu. Už dneska se uvádí, že ten internet už je přeplněný a že se neví, co bude dál. My nevíme, pořád se to někam šine a ti vědci nikdy nevědí, kdy přestat.

Filosof bude muset občas zvednout prst a říct: „Bacha, tímhle směrem bych se vydával jenom velmi pomalu a velmi opatrně.“

Jiný hlas: Ale právě tohle od filosofů téměř neslyšíme. Oni daleko spíš jako kdyby se přidávali k tomu vědeckému proudu a k tomu vědeckému stylu.

Hejdánek: To platí jenom o některých filosofech. Platilo to ještě do začátku 20. století. Myslím, že od té doby je čím dál více filosofů, právě těch velkých filosofů, kteří mají své pochybnosti. Mají pochybnosti o technice, mají pochybnosti o vědě, jak se vyvinula, protože ta se stala technovědou. Dneska vědu bez techniky nemůžete dělat, a to znamená, že je to úplně jiná věda, než měli na mysli staří Řekové.

Epistémé, vědění, to bylo nahlížení pro ně. Pro nás věda znamená experiment. Vzpomínáme s dojetím na Francise Bacona, takového podivného politika, který zkrachoval, zavřeli ho v *Toweru*, protože měl dluhy. Z nedostatku lepšího povolání se dal na filosofii a do dějin filosofie se zapsal tím, že vyhlásil něco, co bychom mohli považovat za velmi nebezpečné slovo, že vědění je moc, je síla, *power*. *Knowledge is power*.

A od té doby prostě politikové usilují mít vědu pod kontrolou jako svůj nástroj moci. A vědci to zatím nerozpoznali dost, jenom někteří a vzácně, a jsou ochotní, protože ten stát – nebo dneska už ani ne stát, jsou to velké společnosti mezinárodní – dává ty peníze. Věda bez peněz není možná, protože potřebuje tu techniku, která je drahá, protože je to technověda, tak potřebuje ty peníze. Vědci dělají to, co si kdo objedná. A objednáva kdo? Mezinárodní velké společnosti, hlavně zbrojní pochopitelně, a státy, politikové. No a teď každý filosof ví, že i největší politikové bývali hlupáci.

Jiný hlas: Takže dnešní filosof už by neakcentoval to, že vědění rovná se moc, vědění rovná se síla, a pokud by to připustil, tak spíš s varovným akcentem?

Hejdánek: Ano, s varovným akcentem. Nepochybně je to moc, je to síla, a proto to musí být pod kontrolou. A musí to být pod kontrolou nikoli moci.

--- (WS330026_cleaned.flac) ---

Hejdánek: Ono je třeba si uvědomit, že obsah těch termínů se v Řecku vyvíjel. V těch nejstarších dobách takoví ti divní lidé, kteří třeba v noci vycházeli – ta historka s Tháletem – vycházeli do tmy a dívali se na hvězdy a spadli přitom do hnoje. Byli prostě zřejmě takovým kratochvilným vyprávěním pro služky a jim podobné a začalo se jim říkat buď *sofioi*, to když zároveň to byli také politikové. Solón byl považován za moudrého mudrce, *sophos*. Ale také Thálés, který spadl do toho hnoje údajně a služka se tomu strašně smála.

No a protože některým se to zdálo, že to je slušný člověk jako Solón na jedné straně a támhle ten nějaký Thálés, který cestuje po Egyptě a pak přijde domů a spadne do hnoje, tak jim říkali *sofistés*, aby rozlišili *sophos* a *sofistés*. A někteří, kteří nechtěli uznat, že někdo je moudrý, tak říkali *philosophos*, že teda rád by byl, ale není. To tam nebylo doloženo potom, ale mohlo to znamenat.

Prostě nebylo to vyjasněno. Takže nadávkou se vlastně to slovo *sofistés* se stalo až, jak se zdá, vlivem Sókratovým. A my to víme, protože Sókratés nic nenapsal, tak my to víme všechno od Platóna a trochu něco ještě kolem, ale hlavně o tom svědčil Platón. Takže tam je vždycky zas problém, jak dalece lišil filosofii od sofistů Sókratés a jak dalece to dělal Platón až, nebo jak to domyslel, dotáhl.

No a o co vlastně šlo, čili je jasné, že nejde o to slovo, jde o ten význam. A ten význam vlastně spočívá v tom, že filosofie je zvláštní disciplína, můžeme-li vůbec říct, že je to disciplína, kterou je možno napodobit. A když malíř nějaký napodobuje malování jiného malíře, tak to může být žák, může to být epigon, může to být podvodník, který to ještě podepíše jménem někoho jiného. A něco podobného je také ve filosofii. Filosofie svou podstatou není řemeslo, které by se mohl někdo naučit od druhého. Ale má své řemeslné nároky.

Takže filosofem se stát od přírody nelze, člověk se musí u někoho učit. A když má smůlu a učí se u někoho druhořadého, tak z něj moc nic nebude, a když má štěstí, no tak má šanci, že se z něj stane také filosof. Ale aby to byl filosof, to nelze zaručit vyučováním. Filosofem se nikdo nestává tak, že od mistra se učí jako nějaký učeník.

Ted' se stalo, že jak je známo, tak ti největší řečtí filosofové se vyskytli v té době, kdy už to Řecko a celá ta středomořská oblast ovládaná myšlenkově, kulturně a obchodně těmi Řeky začala upadat. Hegel to nazval tak, že vlastně sova Minervina začala vylétat za soumraku. Rozumí se za soumraku Řeků.

Soumrak Řeků byl zpečetěn, když celou tu oblast mocensky hlavně a organizačně, což Řekové nedokázali, převzali Římané. Ne přímo od Řeků, Řekové nikdy sjednocení nebyli, ale sjednotili je Makedonci. Tam to trvalo jenom dvě generace vlastně a začalo se to rozpadat. Takže celý ten koncept obrovské říše, která má své vojsko a má také svou kulturu, tak prostě to všechno padlo do klína Římanům, barbarům, kteří dělali, co mohli, aby se trochu zkulturnovali.

V této situaci najednou se vynořilo nečetně nespočetných pseudofilosofů, takových na rohu stojících učitelů filosofie, kteří vám slibovali hory doly. Když zjistili, že máte soudní spor, tak vám poradili, jak vyhrát, i když nejste v právu. A zas jiní měli jiné problémy, tak všude to byli takoví lidé, kteří se k tomu přidali, něco maličko k tomu čuchli. Takže i obecně ten vztah k těm filosofům se začal zhoršovat a byli považováni za něco za takové částečně domácí učitele, částečně podvodníky.

Z tohoto velkého úpadku dlouho nevznikalo nic pořádného a návrat k těm velkým, k těm vrcholům řecké filosofie takřka nebyl možný. A tohleto všechno patří do historie vztahu filosofie nebo filosofů a sofistů. Aristotelés, víc vědec než filosof, i když v obojím oboru byl génius, tak měl tendenci k zjednodušování. Je to zvláštnost Aristotela, že pronikal do nových problematik, oborů problémů, do nové tematiky velice s takovou otevřeností, a aby to zvládl, tak to vždycky nějak zjednodušil. A to zjednodušení potom znamenalo obrovské zatížení do dalšího vývoje evropského myšlení. A to platí také o tom pojetí vztahu mezi filosofií a sofistikou. Byl vlastně Aristotelés první, kdo napsal spis o sofistech. Sice už před ním Platón napsal jeden dialog, který se jmenuje *Sofistés*, ale to vlastně není o sofistice. O sofistice těch dialogů víc – *Gorgiás* třeba, *Parmenidés*. To je taky o sofistice, ačkoli je to *Parmenidés*, že. *Prótagorás*. Ale uchopení toho, co to je vlastně sofistika, pořád bylo neseno takovou základní myšlenkou, nejspíš

Sókratovou, že filosof je ten, kdo si za svou filosofii nechá platit. To se sice neprosadilo, ukázalo se, že ani sám Sókratés se toho nevyvaroval a jenom si nenechával platit, ale nechával se zvat na hostiny a odnášel si domů pro rodinu výslužku. Takže to je něco jako taková naturální výměna až na to, že tedy filosofie není nic přírodního.

Ten Aristotelés si to zjednodušil tím, že považoval za filosofii tu správnou filosofii, kdežto sofistiku za pseudofilosofii, která dělá chyby.

Jo, takže ten spis *Proti sofistům*, který známe, je vlastně součástí nikoli Aristotelovy filosofie, nýbrž součástí souboru jeho logických spisů, kterému říkáme *Organon*. Tam totiž jeden z těch spisů se jmenuje *Proti sofistickým falešným důkazům*. Tam jsou sice *elenchoi*, ale myslí se tím falešné důkazy. Čili Aristotelés to de facto zjednodušil tak, že sofistika je filosofie, která dělá chyby, a to hlavně logické.

A po téhle stránce myslím, že je potřeba udělat důkladnou revizi a je potřeba to udělat jinak. A já nevím, jestli mám na této věci dále teď vykládat, já si sám myslím, že filosofie není věda. To je první námitka proti Aristotelovi. Aristotelés měl za to, že filosofie je věda, pochopitelně v jiném smyslu, než my chápeme, co to je věda. My už tomu slovu dáváme jiný význam. Ale Aristotelés stále ještě zůstal u té myšlenky, že skutečné, pravé vědění se liší od pouhého mínění tím, že nahlížíme ty důvody, proč tomu tak je. Někdo může mít správné mínění, ale správné mínění ještě není vědění. Vy se můžete trefit náhodou, ale vy nemáte argumenty, na kterých byste to postavili. Vy jste se jenom trefili. Je to jakoby sázka. Ale to nestačí. Věda nemůže být založena na nějakém správném domnění.

Tomu se říkalo *orthé doxa*, odtud ortodoxie, je jenom popis toho, co je správné mínit. To ještě není pravda sama, že. Čili my bychom museli říci, že filosofie je nikoliv vědou o pravdě, ale láskou k pravdě. To bychom napodobili to, co se říkalo tím slovem *filosofia*, což je láska k moudrosti. Místo moudrosti tam dáme pravdu, čili je to láska k pravdě. A láska v tom smyslu, že je to jakási odevzdanost. My se dáme plně k pravdě k dispozici, ale přitom tu pravdu nemáme v ruce. Proto je to pouhá láska, touha.

Ale touha, která nejde do prázdna. My čekáme, že ta pravda se nám ukáže, že přijde, že se k nám obrátí. Ale rozhodně filosofie není to vědění, které pomocí pojmů chce tu pravdu chytit a mít v ruce a v moci. To by byla taková perspektiva té opravy, kterou bychom museli provést. A pak samozřejmě sofistika by byla ta nejnebezpečnější, sofistika by spočívala v tom, že by vypadala velice podobně jako ta filosofie. Takřka k nerozlišení. Protože její velká touha a láska by nesměřovala k pravdě, ale k něčemu, co je pravdě velmi podobné. Ale co je právě daleko proto nebezpečnější než prostá a hrubá lež.

Taková ta typická suverenita sofistů, že můžou vyučovat, protože moudrost lze člověka naučit, lze ji někomu předat, dokonce za to lze brát peníze. To je tedy něco, co by se asi u filosofa vyskytovat nemělo. Pravda je, že pro filosofii by prodávání filosofických nějakých výsledků nebo filosofování nebo něco takového mělo stále být považováno za problematické.

Ale na druhou stranu *polis*, obec, i podle Sókrata tu filosofii potřebuje. Proč ji potřebuje? Protože každé společenství je vždycky znovu v nebezpečí, dostává se do nebezpečí, někdy většího, někdy menšího, že selže. A to selhání nesmíme interpretovat tak, že třeba dojdou peníze nebo že se položí stát a tak dále. To selhání je vždycky daleko komplikovanější a je třeba ho osvětlit. Není jasné, co to je selhání předem, že něco na tom je, že kdyby lidé věděli, co to přinese, tak třeba by se tomu vyhnuli. Já si nedovedu představit, kdyby někdo vylíčil v pětadvacátém, šestadvacátém roce Němcům, co jim způsobí Hitler. Kdyby jim to vylíčil přesvědčivě, aby tomu uvěřili. To je ten problém, jak to udělat. Prostě nikdo by se do toho šíleného dobrodružství nepustil. Oni si to všechno představovali jinak. A nemůžeme je z toho nějak vyjmout, protože šílenec byl Hitler. Prostě obec je odpovědná za to, že uvěří šílenci.

Není to tedy tak, že třeba Stalin byl šílenec, a jak teď nedávno právě jsme slyšeli z úst Medveděva, že prostě je potřeba lišit, že Stalin a ty lidi kolem něho a ty, co to všechno nařizovali a tu Katyň, že prostě to se nesmí zalhat. Ale nesmíme z toho vinit ruský lid. No, to je stejné, jako nesmíme vinit Němce z toho, že nás obsadili a že zrušili tady republiku a že vyvolali světovou válku, přepadli Poláky a tak dále. Obec je odpovědná za to, jakého vůdce následuje. A proto tedy to, co následovalo, prostě je nějaká odpověď na to, za co mohli všichni. Jistě v různé míře, ale ta odpovědnost tady je.

A tohle je to, proč potřebuje každá obec, každý stát, každá společnost, proč potřebuje *filosofii*. Prostě tady musí být lidé, kteří jsou nezávislí. Otázka peněz je otázka závislosti. Prostě pokud mě platí stát, tak jak já mohu svobodně *filosofovat*? Víte, jak je to u těch vědců. Věda, to je přece svobodné povolání. Jak může někdo svobodně bádát, když je závislý na tom, kolik dostane peněz? Tady ten problém není v těch penězích. Problém je, kdo o tom rozhoduje. Jak zabezpečit, aby i nejdražší podniky vědecké měli v ruce vědci, pochopitelně vědci správně orientovaní, ne prodejní. My dnes žijeme v době, kdy z vědců, ze špičkových vědců v některých oborech se staly námezdné děvky.

Ten problém je jinde, ne v těch penězích. Ten je v tom, jak zabezpečit, aby filosof mohl žít, *filosofovat* a nemusel se bát o krk. Pokud to bude nějakým způsobem, byť zčásti – nikdy dokonale to nepůjde – zabezpečeno, tak nastává jiný problém, že tedy teď, když je všechno dovoleno, tak si každé pouští pusu na špacír a bude říkat nejprovokativnější věci, protože ví, že se to může. Tak to je zas druhá stránka věci, na kterou je třeba pamatovat, na kterou dneska například se málo pamatuje. Dneska je svoboda, ale není řád.

Takže problém není peněz, to je určitě chyba. Filosof by si měl dávat pozor, od koho bere peníze a od koho ne, ale to není hlavní problém. Hlavní problém je, že se musí o něčem sám v sobě ujistit a že tomu musí být věrný a doufat, že se neukáže, že to byl omyl. To je vše, co filosof může dělat, ale musí to dělat v prostředí, které mu to dovolí. Vždycky budou šílenci, kteří to budou napodobovat, a je třeba zase na té společnosti, aby to nějakým způsobem rozlišila.

Jiný hlas: Tady se ovšem spolu s filosofem ocitáme v nejtěžší možné situaci. Zatímco sofista si může myslet, že má pravdu a vsadit na to, a tím pádem nebude mít potíže tu svoji pravdu hájit a dokonce i prodávat, tak filosof vlastně velmi dobře ví, že pravdu mít nemůže, že to, co zachytí, bude stejně dříve nebo později shledáno jako mylné. Ale kde teď brát sílu, aby za tou pravdou stál, aby ji držel?

Hejdánek: Je tady celá řada v historii vynalezených metod, jak je možno rozlišovat pravou *filosofii* od nepravé *filosofie*. Mohli bychom to aplikovat: pravou vědu od nepravé vědy a tak podobně. Někteří mají přímo husí kůži, když to slovo pravá *filosofie* se vysloví. Zásadně proti tomu, nic takového není. My pochopitelně s takovými nemá cenu diskutovat.

Předpokladem dalšího kroku tímto směrem je připustit, že je rozdíl mezi pravým a nepravým. I když to nevíme momentálně, takže to chceme zkoumat. A byla vynalezena celá řada způsobů, jak to zkoumat. Tak jeden z těch způsobů – není jediný, někdy to bylo považováno za jediný způsob, ale to je vždycky, když se s něčím novým přijde, tak přicházejí někteří, kteří to redukují – tak se mělo za to, že všechno je otázka logiky.

A to trvalo dosti dlouho a dokonce to došlo tak daleko, že známí dva velcí mužové, oba Angličané, jeden z nich se stal lordem, protože to vydržel déle, to byl Russell, a druhý se nestal lordem, ale dostal za zásluhy leccos, to byl Whitehead, napsali tři tlustospisy *Principia Mathematica*. A jejich cílem původním bylo udělat s logikou totéž, co kdysi udělal Eukleidés s geometrií, to jest vyslovit všechny nezbytné principy, na nichž geometrie stojí, a nedat tam žádný nadbytečný. A tím to vyčerpát a znemožnit, aby k tomu kdokoli cokoli dodal. Tahle představa vyčerpání tématu je něco, čím bylo posedlých mnoho nejenom vědců, ale také filosofů. Krásně o tom se píše v *O spících profesorech*. A byl tím dokonce do jisté míry posedlý i Patočka.

Myslím, že tohle dneska už je minulost. Dneska představa, že něco lze vyčerpát tak, že už tam nic nezbyde, se týká jenom surovin, ale nikoli idejí. Je to proto, že ideje nejsou někde uloženy, jak si to myslel Platón, odkud by se čerpaly, ale jakmile jdeme za nějakou ideou, tak se nám otvírají další a další cesty k dalším a dalším ideám. A tohle nemá konce.

Proto nelze také nikdy filosofii definovat, to jest vytvořit ty meze, za kterými už filosofie přestává být filosofii. My můžeme jenom vyloučit ty pseudofilosofie, které dělají nějakou hrubou chybu, ale nikdy jim nemůžeme uložit nějaké meze, kam už nesmí. To byla chyba katolické církve, kterou pak napodobovali protestanti, že filosofie smí jenom někam. *Sunt certi fines* – jsou jisté meze, za které filosofie už nesmí. Tak něco takového filosofie nikdy nesmí připustit. Možná, že někdy musí o tom pomlčet, když mu hrozí

nějaká katastrofa osobní, ale nikdy to nesmí připustit. A nikdy si sám nesmí myslet, že by mohl sám nějak vyčerpat všechno. To je absurdní, to je nějaká chybná posedlost.

Ted' jde ještě o to, co filosofie může ještě dále očekávat, když se chce ujistit sama o sobě. Je to jediná možnost, že tak, jako jsme se naučili vidět svět jako prostředí, v němž žijeme a na něž se nemůžeme podívat z distance, tak se musíme také naučit chápat pravdu jako něco, z čeho my žijeme, ale vůči čemu nemůžeme mít sami odstup. My vlastně nemáme pravdu před sebou nikdy, proto jí nemůžeme dosáhnout. Je to naopak, pravda je vždycky za námi a někam nás posílá. My nemáme poznávat pravdu, my máme poznávat svět ve světle pravdy.

A tohle znamená pro filosofa, že musí sám sebe stavět také do světla pravdy. Nakonec každý filosof na vlastní svědomí si musí vždy znovu klást otázku, zda nesehal, zda nesešel někde. Není žádná instituce, která by to mohla rozhodnout. Jsou jenom pomocné prostředky a jedním z velkých pomocných prostředků je dialog a diskuse. Dialog je výmysl Řeků, diskuse je spíš výmysl středověký.

Ta logika sama nestačí. Je potřeba sledovat také strategii. Logika nestačí na strategii. Logicky nemůžete postihnout strategické plány a jejich hodnoty. Proto je to něco daleko komplikovanějšího, než aby se mohlo říct, že logiku porušující filosofie je ta nepravá filosofie. Nepravá filosofie může také být logicky naprosto přesně vypracovaná, a přesto může být nepravá.

Takže je potřeba jít k té strategii, je potřeba jít k rozpoznání... to by byla vůbec otázka, jak vůbec poznáváme, co si ten druhý myslí. Máme vždycky takovou tendenci, že lidí je mnoho, i filosofů je mnoho, tak nějak si to rozškatulkovat. Ale vlastní problém pro filosofii je setkat se s druhým myslitelem. Pochopitelně se nemohu setkat s každým, musím si vybrat. A každé setkání udělá něco také se mnou. Ale musím pořád dávat pozor, abych byl práv tomu, s kým se setkávám.

Je to taková malá pomoc pro diskuse a pro dialog, že musím naslouchat tomu druhému. Nemůžu jenom mluvit sám. Diskuse není a zejména dialog není střídavý monolog. Ale je to problém, jak porozumět druhému. A bez tohoto problému, nebo bez toho, že si uvědomíme, jaký je to obrovský problém, nikdy nepochopíme, co to znamená naslouchat pravdě. Protože my se tomu naslouchání pravdě učíme na tom, jak nasloucháme těm druhým. A když neumíme naslouchat druhým, tak jak bychom se naučili naslouchat pravdě, která vůbec nic neříká, která nás oslovuje a my musíme zapnout nějaké ty – co si myslím o těch Marťanech, jak mají takové ty růžky, ty anténky malé – tak my musíme své antény napnout, abychom zachytili ty nepředmětné vlny. Je to věc, která se vymyká technickému pohledu a technickému zpracování, že by se to dalo zařídit nějakým přístrojem. Je to další z argumentů, proč filosofie vlastně může skončit jenom tak, že lidé přestanou filosofovat, ale nikdy ne tak, že ji někdo vyčerpá, že dojde až na konec a dál už to nejde.

Jiný hlas: Tak já to zase zaznamenám, 36 minut, strana dvě. To jsem zvědavý, co s tím provedete.